

ЛЕКЦІЯ 1. НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІКИ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА. МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1. Місце та роль національної економіки в системі світового господарства.
2. Основні індикатори економічного потенціалу та рівня розвитку країн.
3. Класифікація країн у світовій економіці.
  - 3.1 Критерії виділення груп країн у світовому господарстві.
  - 3.2 Групи країн у світовій економіці.
4. Основні моделі економічного розвитку країн світу.

1. Місце та роль національної економіки в системі світового господарства.

Світова економіка – це сукупність національних господарств, які пов'язані одне з одним системою міжнародного поділу праці, економічними, політичними та соціокультурними відносинами. Також **світову економіку** можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних міжнародним обміном національних господарств, що є його підсистемами. Світова економіка є глобальною господарською системою, що ґрунтується на міжнародному та наднаціональному поділі праці, інтернаціоналізації та інтеграції виробництва й обігу, яка функціонує на принципах ринкової економіки. Кожній країні притаманна своя **національна економіка**, або національне господарство.

Національна економіка – це сукупність сфер діяльності, кожна з яких має свою галузеву та територіальну структуру, систему управління та певні усталені соціально-економічні відносини.

В узагальненому вигляді національна економіка може бути вираженою через **економічний потенціал**, який означає сукупну спроможність галузей народного господарства виробляти продукцію та надавати послуги. Економічний потенціал залежить від кількості трудових ресурсів і рівня їхньої кваліфікації, наявності сприятливих природних ресурсів (особливо корисних копалин і ґрунтово-кліматичних умов), обсягу виробничих потужностей, прогресивності технологій, рівня розвитку виробничої інфраструктури (транспорт, зв'язок, електромережі тощо), ступеня розвитку науки й техніки та інших факторів.

Трудові ресурси, природні ресурси й засоби праці складають продуктивні сили країни.

Потужність економіки країни значною мірою залежить від обсягу та якості факторів виробництва – ресурсів, які потрібні для виробництва товарів та надання послуг.

Більшість науковців виділяють чотири основних фактори: праця (фізична та розумова діяльність людини, спрямована на виробництво товарів чи послуг); технологія – новітні процеси виробництва із застосуванням наукових методів організації виробництва; природні ресурси, придатні та необхідні для виробничої діяльності; капітал – накопичені кошти у виробничій, грошовій і товарній формах.

У зв'язку зі значним зростанням важливості інформації (інформаційних ресурсів), із переходом розвинутих країн світу до постіндустріальної стадії розвитку та інформаційного суспільства, нині таку складову економічного потенціалу країни як інформація, слід виділити в окрему групу і за важливістю враховувати на одному рівні поряд з таким фактором як праця. Тому, виділять

також п'ять складових економічного потенціалу держави: праця, інформація, технологія, природні ресурси, капітал.

Країн, що у повній мірі забезпечені всіма факторами виробництва, небагато. Але виокремлюються країни, в яких один з факторів є провідним, і тоді їх економіка орієнтується на ефективне використання цього фактора. Так, природний фактор відіграє чималу роль в економіці Росії, Канади, Австралії, Казахстану, нафтодобуваючих країн Перської затоки. Трудовий фактор є провідним для багатьох країн, що розвиваються, особливо регіону Південної та Південно-Східної Азії; в цих країнах дешева і чисельна робоча сила багато де в чому сприяла досягненню конкурентоспроможності своїх товарів на світових ринках. Фактор технології і фактор капіталу обумовлюють спрямованість економічного розвитку розвинутих країн, в першу чергу, країн Західної Європи і Японії. Китай спирається на фактори природних ресурсів і трудовий; США практично забезпечені всіма факторами в повній мірі, хоча все ж таки визначальними є капітал і технології.

Важливою ознакою економічного потенціалу країни є *галузева структура* економіки. Основними галузями народного господарства є: промисловість; сільське господарство; будівництво; транспорт і зв'язок; торгівля і громадське харчування; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; освіта, наука, культура; фінансування, кредит, страхування; апарат управління.

Роль кожної галузі неоднакова з точки зору прогресивного розвитку економіки на певному етапі. Сьогодні основою економічної могутності країни є новітні галузі промисловості, такі як електроніка, авіакосмічна техніка, енергетика, нафтохімія. Останнім часом на гребені науково-технічного прогресу передові позиції завойовують біоінженерія, фармацевтика, лазерна техніка і особливо інформатика.

Гранично узагальнюючи **галузеву структуру народного господарства**, часто розподіляють її на три блоки: **сільське, лісове господарство й рибальство; промисловість; послуги**. До останньої групи належать, зокрема, кредит, інформатика, торгівля, туризм, освіта тощо. В залежності від рівня розвитку країни провідним є один з цих блоків. Ще на початку ХХ сторіччя в багатьох країнах світу переважна частина працездатного населення була зайнята в сільському господарстві. Сьогодні тільки в незначній кількості країн, найменш розвинутих, частка зайнятих у сільському господарстві перевищує 50%. Проте вона є досить значною в країнах, що розвиваються. Так, якщо частка сільського господарства у ВВП США становить 1,2%, Німеччини 0,9%, Японії 1,6%, то в Ефіопії цей показник 43,8%, Афганістані 31,0%, М'янмі 42,9%, Центральна - Африканській Республіці 55,0%, а в Ліберії навіть 76,9%.

Частка промисловості посідала провідне місце в економіці розвинутих країн наприкінці ХІХ і в першій половині ХХ століть, коли вона сягала понад 50%. Згодом вона зменшилася, але й тепер в цій групі країн вона складає 25-35%. В Китаї, а також в деяких постсоціалістичних країнах вона ще вища. В країнах, що розвиваються (за винятком нових індустріальних країн), зайнятість в цьому блоці галузей звичайно не перевищує 10-15%.

З другої половини ХХ століття швидкими темпами розвиваються галузі, що групуються в блоці послуг. В розвинутих країнах зайнятість в сфері послуг перевищує 60%, а в деяких з них - навіть 70% (США, Канада, Австралія, Швеція, Нідерланди та ін.).

В Україні частка сільського господарства у ВВП становить 10,0%, промисловості - 31,2%, і сфері послуг (будівництво, транспорт, торгівля, фінанси, освіта тощо) 58,8%.

Останнім часом поширюється така схема галузевої структури: **первинні, вторинні й третинні блоки (сектори)**. До **первинного блоку (або сектору)** належить сільське й лісове господарство, рибальство, видобувна промисловість. До **вторинного** - обробна промисловість й будівництво. **Третинний блок** охоплює сферу послуг. Іноді визначають ще й четвертинний - інформаційний - сектор, виокремлюючи інформаційні послуги з третього блоку.

Галузі первинного сектору домінували в економіці країн світу тривалий час. Після завершення промислової революції (кінець ХУІІІ - середина ХІХ ст.) в більшості країн Європи, в США та в деяких інших країнах основу економіки вже склали галузі вторинного сектору. В ХХ сторіччі вторинний сектор опанував економіку всіх розвинутих країн, соціалістичних і значної кількості країн, що розвиваються. З другої половини минулого сторіччя, як вже зазначалося, в економічно розвинутих країнах на перше місце в галузевій структурі виходить сфера послуг. Цей шлях повторюють країни, що розвиваються, але із певним запізненням порівняно з розвинутими країнами.

Відповідно до переважання кожного з секторів виокремлюються такі стадії економічного розвитку країни (групи країн): аграрний, індустріальний і постіндустріальний.

На стадії аграрного розвитку перебувають найменш розвинуті країни, переважно африканські. В сільському господарстві тут зайнято до 70-80% працездатного населення. Серед цих країн - Ангола, Ботсвана, Ефіопія, Афганістан, Бенін, Буркіна-Фасо (90% зайнятих), Бурунді (понад 90%), Гаїті, Демократична республіка Конго, Ємен, Камбоджа (85%), Кенія, Лаос, Мадагаскар, Малі, М'янма, Непал (90%), Папуа -Нова Гвінея, Руанда (93%), Свазіленд, Сенегал, Сомалі, Судан (80%), Танзанія (80%), Того, Уганда, Центральноафриканська республіка, Чад, Еритрея.

Первинний сектор посідає чільне місце й в економіці деяких країн, що розвиваються, за рахунок гірничої промисловості. Так, в Болівії це видобуток сурми, олова, цинку; в Перу - цинку, міді; в Гвінеї - бокситів; в Замбії - міді, кобальту; в Намібії - алмазів; в Науру - фосфатів; в Мавританії - залізної руди. Особливу групу складають нафтодобувні країни. Так, економіка країн Перської затоки майже цілком базується на доходах за рахунок експорту нафти. В Саудівській Аравії нафта дає 85% експортної виручки. Аналогічна ситуація в Кувейті, Об'єднаних Арабських Еміратах. В Бахреїні нафтовий сектор забезпечує 70% доходу в бюджет, тоді як сільське господарство - лише 1%. В Катарі доходи від нафти складають 80% загальних надходжень в державну скарбницю. Від продажу нафти Оман одержує 90% надходжень твердої валюти; за їх рахунок формується 70% національного доходу. На відміну від аграрних країн нафтодобувні країни досить багаті, мають високі душеві показники національного доходу. Але це досягнуто за рахунок тривалої дуже сприятливої кон'юнктури на світових ринках нафти в другій половині ХХ сторіччя, а особливо з 70-х років, коли ціни на нафту різко піднялися. Проте ще наприкінці 40-х років країни цього регіону належали до групи найбідніших у світі.

Вторинний сектор посів чільне місце в економіці найрозвиненіших країн (Велика Британія, США, Франція, Німеччина, деякі інші) вже з середини ХІХ ст.; в наступному столітті він територіально поширився й охопив практично всю Європу, Японію, значну кількість країн, що розвиваються. Основу економіки країни стала визначати кількість виплавленої сталі, вироблених верстатів, електроенергії, автомобілів, літаків, продукції хімії органічної хімії. Процес деколонізації залежних країн, що набув бурхливих темпів

після Другої світової війни, супроводжувався початком їх індустріалізації. Національні лідери нових незалежних країн головною метою економічної політики проголошували індустріалізацію.

Згадаємо, що й соціалістичне будівництво здійснювалося під домінуючим гаслом індустріалізації. В Радянському Союзі нагальною ціллю ставилося наздогнати США за виробництвом сталі, електроенергії, видобутком вугілля, нафти, газу, верстатів тощо. Аналогічні цілі ставив уряд Китаю в 60-х роках відносно Великої Британії. Багато де в чому ця мета була досягнута; СРСР перегнав США по виробництву сталі й видобутку палива, Китай перевищив усі показники промисловості Великої Британії. Проте цього виявилось недостатнім, щоб зрівнятися з розвинутими країнами по якісним показникам.

У 70 - 80-х роках низка країн, що розвиваються, розгорнула процес індустріалізації надзвичайно високими темпами. За короткий строк з аграрних чи аграрно-індустріальних вони перетворилися на «нові індустріальні країни» із розвинутою структурою промисловості. До цієї групи належать, зокрема, Бразилія, Мексика, Республіка Корея, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни та деякі інші.

Здавалося б, що в світовій економіці йде вирівнювання країн на індустріальній основі. Проте найрозвиненіші країни наприкінці ХХ ст. перейшли до такої стадії розвитку, коли могутність країни визначається вже не площами верстатних парків, не кількістю виплавленої сталі, а обсягом і ефективністю надання послуг, в першу чергу, інформаційних. Слід зазначити, що й аграрний потенціал, і виробничі потужності в розвинутих країнах залишаються величезними. Так, США, Франція, Канада, Австралія належать до найбільших в світі виробників сільськогосподарської продукції. Проте агропромисловий комплекс не посідає провідного місця у валовому внутрішньому продукті (ВВП) цих країн. В європейських країнах і США скорочується виробництво чорних металів; чорна металургія, як раніше легка промисловість, виробництво нескладної техніки начебто переміщується із розвинутих країн, в країни що розвиваються.

В той же час на сферу послуг припадає в структурі ВВП США - 77%, Німеччині - 72%, Японії - 75%, Франції - 79%.

В економічній науці поширилися уявлення про три типи економічного розвитку, що послідовно змінюють один одного: **доіндустріальний** (аграрний), **індустріальний** і **постіндустріальний** (інформаційний). Постіндустріальний тип економіки базується на економічному використанні ресурсів, на задоволенні нематеріальних потреб людей (сфера послуг). В середині 90-х років більше половини ВВП розвинутих країн приходилося на продукцію інформаційних галузей - телекомунікації, комп'ютерні центри, програмне забезпечення, на фармацевтику. В економіці США % доданої вартості, створеної в промисловості, складав інформаційний фактор. Швидкими темпами розвиваються світові інформаційно-фінансові ринки, страхові, інвестиційні, валютні ринки, які в багатьох випадках по обороту перевищують традиційні товарні ринки. Отже, сьогодні економічна потужність країни визначається не кількістю споживаної речовини й енергії для матеріального виробництва, а ступенем споживання інформатики.

2. Основні індикатори економічного потенціалу та рівня розвитку країн

У світовій практиці при проведенні міжкраїнових порівнянь використовують значну кількість індикаторів, серед яких можна виділити дві групи: показники системи національних рахунків та показники системи індикаторів та індексів.

1) показники системи національних рахунків (СНР).

Найбільш важливими показниками є: валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), національний дохід (НД), експорт, імпорт, товарообіг зовнішньої торгівлі, обсяги виробництва товарів та послуг та деякі інші.

Для порівняння економічного потенціалу різних країн пропонуємо дані табл. 1 про ВВП за 2011 рік:

Таблиця 1

ВВП деяких країн в 2011 р., млрд. дол. (за поточним курсом валют)	
США..... 15065	Мексика 1659
Китай..... 11316	Україна..... 328
Індія..... 4470	Республіка Корея 1556
Японія..... 4396	Греція..... 309
Німеччина..... 3089	Іспанія 1413
Росія..... 2376	Португалія..... 247
Бразилія..... 2309	Канада 1391
В.Британія..... 2254	Казахстан..... 215
Франція..... 2217	Індонезія..... 1123
Італія..... 1829	Білорусь..... 141
	Туреччина..... 1055
	Болгарія..... 102
	Іран..... 930
	Естонія..... 27
	Австралія..... 919
	Монголія..... 13
	Польща..... 767
	Гаїті..... 12
	Аргентина..... 711
	Ліберія..... 2

При розрахунках його обсягів на країновому рівні використовують показник реального ВВП на душу населення, який є основним при проведенні міжнародних порівнянь та відповідної типології держав світу.

При визначенні ВВП на країновому та глобальному рівнях нерідко використовують три системи розрахунків: за валютним курсом, за паритетом купівельної спроможності (PPS) та за атласною методикою Світового банку (World Bank Atlas method). «**Метод валютних курсів**» доволі часто використовувався при розрахунках ВВП у 70-х – 80-х роках ХХ ст. і базувався на реальному (ринковому) співвідношенні між національною валютою та долларом США. Перевагою цього методу було те, що результати національного виробництва досить легко можна було порівнювати в умовах сталого економічного розвитку, натомість в разі виникнення криз чи при порівнянні різних систем господарювання (приміром – соціалістичної, де ВВП не визначався, а псевдоаналогом служив показник сукупного суспільного продукту – ССП), співставлення були малозіставними.

Дані ВВП за валютним курсом у 15 найбільших країнах (економіках) світу та Україні за 2007 р. наведено у табл. 2

Таблиця 2. ВВП за поточним валютним курсом у 15 найбільших країнах світу та Україні у 2007 р.

Країна	ВВП за поточним валютним курсом, млрд дол.
Світ у цілому	54 620
1. США	13 840
2. Японія	4 384
3. Німеччина	3 322

4. Китай	3 251
5. Великобританія	2 773
6. Франція	2 560
7. Італія	2 105
8. Іспанія	1 439
9. Канада	1 432
10. Бразилія	1 314
11. Росія	1 286
12. Індія	1 099
13. Південна Корея	957,1
14. Австралія	908,8
15. Мексика	893,4
49. Україна	140,5

Найважливішим методом розрахунку ВВП у світі зараз є використання *паритету купівельної спроможності* (ПКС – чи Purchasing Power Parity). В країнах Європейського Союзу використовується модифікований його аналог – паритет купівельного стандарту – ПКС (Purchasing Power Standart). Метод ПКС включає використання стандартизованої міжнародної ваги цін на товари та послуги в доларах США, що були вироблені економікою певної країни.

Розрахунки, які отримуються за цим методом є найбільш вірогідними при порівнянні економічної потужності та благополуччя різних країн.

Дані щодо ВВП, розраховані за ПКС, у 15 найбільших країнах світу та Україні наведено у табл. 3.

Таблиця 3. ВВП (за ПКС) у 15 найбільших країнах світу та Україні на 2007 р.

Країна	ВВП (за ПКС), млрд дол.
Світ у цілому	65 610
1. США	13 840
2. Китай	6 991
3. Японія	4 290
4. Індія	2 989
5. Німеччина	2 810
6. Великобританія	2 137
7. Росія	2 088
8. Франція	2 047
9. Бразилія	1 836
10. Італія	1 786
11. Іспанія	1 352
12. Мексика	1 346
13. Канада	1 266
14. Південна Корея	1 201
15. Туреччина	888
33. Україна	320,1

Атласний метод розрахунку ВВП заснований на використанні середнього рівня валютного курсу країни (альтернативного фактора конверсії) за певні роки з розрахунками рівня інфляції у п'яти найбільших постіндустріальних країнах світу (Великобританія, США, ФРН, Франція, Японія).

Важливе місце при характеристиці моделі розвитку тієї чи іншої країни мають такі відносні показники як і темпи інфляції та рівень безробіття (перевагу при цьому має

методика Міжнародної організації праці – МОП), ставки процента, ставки податків, динаміка руху курсу національної валюти за відношенням до інших валют, рівень продуктивності праці тощо. Обсяг та структура зовнішньої торгівлі, співвідношення інвестиційних і споживчих товарів в ній, рівень залежності виробництва ВВП від експортно-імпортних операцій визначають характер відкритості економіки* та дозволяють відносити країни до певного типу і проводити їх класифікацію.

2) показники системи індексів та рейтингів

Інтернаціоналізація та глобальна економічна інтеграція розвивається на тлі економічної диференціації країн світу. З метою дослідження, аналізу та оцінювання відмінностей економічних систем та рівнів економічного розвитку країн світу використовують систему індексів та рейтингів, за якими оцінюють конкурентоспроможність національних економік у системі світового господарства, бізнес-клімат, рівень економічної свободи, якість і ефективність державного управління, ступінь глобалізації економіки, рівень розвитку людського потенціалу, потенціал зовнішніх запозичень, рівень корумпованості.

Розглянемо найбільш розповсюджені з них.

1. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн.

Рейтинг конкурентоспроможності країн складає підрозділ Міжнародного інституту розвитку управління щорічно, починаючи з 1989 року. У 2007 р. для складання цього рейтингу інститут використав інформацію більш як півсотні всесвітньо відомих дослідних інститутів і здійснив оцінювання на основі 323 критеріїв. Серед яких:

– 79 критеріїв, що характеризують рівень розвитку економіки (макроекономічна ситуація, торгова політика, інвестиційна політика, політика в сфері зайнятості та цінова політика);

– 72 критерії, що характеризують ефективність державної політики (вплив урядових рішень на фінансовий сектор, фіскальну політику, розвиток інституцій, законодавство, яке регулює підприємницьку діяльність);

– 71 критерій, що характеризує ефективність бізнесу, ринку праці та менеджменту;

– 101 критерій, що характеризує рівень інфраструктури, технологічного розвитку, науки та освіти, охорони здоров'я й охорони довкілля.

2. Індекс економічної свободи, The Heritage Foundation & The Wall Street Journal.

Із 1995 р. The Heritage Foundation разом із журналом The Wall Street Journal складають індекс економічної свободи, який демонструє наскільки економіка тієї чи іншої держави відповідає ліберальним принципам. Автори рейтингу стверджують: ступінь економічної свободи більш-менш збігається із рівнем добробуту нації.

За цим індексом порівнюють країни за 10 категоріями економічної свободи, в тому числі за такими:

– регуляторна політика (оцінюють ступінь свободи щодо процедур, пов'язаних із відкриттям, закриттям і функціонуванням підприємства згідно з національним законодавством);

– торгова політика (ступінь свободи, пов'язаний з отриманням ліцензій та дозволів на експортні й імпортні операції, тарифи та жорсткість регуляторних санітарних норм);

– фіскальна політика (ступінь податкового тягаря);

– втручання держави (ступінь навантаження на бюджет витрат уряду, частка державного сектору та втручання держави в політику приватних підприємств);

* Відкритою вважається економіка, де експорт перевищує 25% в структурі ВВП. Проте, на різних етапах здійснення ринкових реформ в країнах з транзитивною економікою цей показник далеко не завжди можна інтерпретувати саме так.

- монетарна політика (заходи, спрямовані на підтримку цінової стабільності);
- інвестиційна політика (ступінь свободи вкладання інвестицій у такі сектори, як засоби масової інформації, енергетика, військово-промисловий комплекс, виробництво спирту тощо);
- фінансова політика (ступінь розвитку фінансової системи й органів її регулювання);
- права власності (ступінь захищеності прав власності);
- поширення корупції (ступінь поширення корупції на основі даних доповіді Transparency International «Індекс сприйняття корупції»);
- політика в сфері праці (ступінь свободи наймання та звільнення співробітників компаній, а також взаємозв'язок продуктивності праці із заробітною платою).

Індекс економічної свободи вимірюють у відсотках у діапазоні від 0 до 100, де мінімальному значенню відповідає найнижчий ступінь економічної свободи. Країни згруповано в п'ять категорій: «вільні» з індексом від 80 до 100; «в основному вільні» – від 70 до 79,9; «відносно вільні» – від 60 до 69,9; «в основному невільні» – від 50 до 59,9; «депресивні» з індексом від 0 до 49,9.

3. Індекс сприйняття корупції, Transparency International.

Для оцінювання масштабів корупції в країнах світу громадська організація Transparency International (Берлін, Німеччина) складає індекс сприйняття корупції. З 1995 року за результатами дослідження щороку складають доповідь, яка містить аналітичні висновки щодо цього явища, в тому числі рейтинги країн світу за ступенем поширення корупції.

4. Індекс людського розвитку, ООН.

Індекс людського розвитку призначено для порівняльного оцінювання рівня добробуту, письменності та середньої тривалості життя в країні. Його розробив у 1990 р. пакистанський економіст Махбуб уль Хак. Цей індекс використовує ООН у щорічних звітах із 1993 р.

Для підрахунку індексу використовують три типи показників:

- середня тривалість життя;
- рівень письменності дорослого населення країни;
- рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення (за ПКС) (дол. США).

5. Проект Ведення бізнесу (Doing Business), група Світового Банку.

Ведення бізнесу – річний звіт, який дає змогу об'єктивно оцінити законодавство, пов'язане з регулюванням підприємницької діяльності та його правозастосуванням.

6. Всесвітні індикатори державного управління, група Світового Банку.

Ефективне державне управління передбачає свободу вибору й підзвітність влади, політичну стабільність, ефективність уряду, ефективну регуляторну політику, верховенство закону та контроль над корупцією. Саме за цими показниками СБ визначив стиль і якість державного управління у 212 країнах світу.

Моніторинг проводили з 1996 по 2006 рік. Після його завершення було опубліковано доповідь «Якість державного управління 2007: Всесвітні індикатори державного управління 1996–2006», в якій було підбито підсумки минулого десятиліття.

7. Індекс глобалізації, A. T. Kearney & Foreign Policy.

Індекс глобалізації дає можливість оцінити процеси глобалізації в різних країнах світу. Щороку його складають рейтингова компанія A. T. Kearney та журнал Foreign

Policy на основі 14 показників економічної, політичної, технологічної та соціальної інтеграції, згрупованих у чотири основні блоки:

- економічна інтеграція (обсяги міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій, портфельні інвестиції, дохід від інвестицій);
- персональні міжнародні контакти (дані про міжнародні поїздки та туризм, кількість міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень);
- розвиток глобальних технологій (кількість інтернет-провайдерів, користувачів Інтернет тощо);
- участь у глобальних політичних процесах (кількість міжнародних організацій та місій ООН, в яких країна бере участь, кількість іноземних дипломатичних представництв тощо).

8. Індекс глобалізації (KOF), Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів.

За допомогою KOF проводять комплексне оцінювання включення країни до процесу глобалізації. Індекс складає Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів (Цюріх, Швейцарія).

Інтегральний показник глобалізації враховує три показники глобалізації – економічної, соціальної та політичної.

9. Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD).

Конференція ООН з торгівлі та розвитку складає рейтинги країн за двома індексами:

- індексом залучення прямих іноземних інвестицій (Inward FDI Performance Index);
- індексом потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій (Inward FDI Potential Index).

3. Класифікація країн у світовій економіці.

3.1 Критерії виділення груп країн у світовому господарстві.

Існує два підходи до класифікації країн у світовій економіці. Перший – це регіональний підхід, тобто розподіл на історико-культурні регіони: Другий – типологічна диференціація, тобто виділення спеціальних типів країн. Критерії типологічної диференціації різні. Ними можуть бути: географічне положення держави; час її виникнення; етнічний і релігійний склад населення; чисельність населення; державна мова і культурні особливості розвитку. Проте найбільш раціональною типологічною диференціацією світу був би розподіл країн за відповідними їм групами на основі схожості їхніх соціально-економічних показників. Для виділення підсистем світового господарства застосовують наступні основні критерії: рівень економічного розвитку; соціальна структура економіки; тип економічного зростання; рівень і характер зовнішньоекономічних зв'язків.

3.2 Групи країн у світовій економіці.

Спочатку розглянемо регіональний підхід. Регіональна класифікація ділиться на дві групи: регіональна та регіонально-інтеграційна.

1) *Регіональна класифікація країн світу*

Вид регіональної класифікації значно простіший і не викликає суттєвих розбіжностей у фахівців та міжнародних організацій. Мова може йти про більшу або меншу деталізацію у виокремленні регіонів. В основі регіональної класифікації полягає просторова компактність країн регіону, спільність історичного розвитку, етнокультурна схожість народів, зближення параметрів економічного розвитку. Виходячи з цих критеріїв виокремлюються такі регіони:

- **Західна Європа**, що включає економічно розвинуті країни - Німеччину, Францію, Велику Британію, Бельгію, Нідерланди, Люксембург, Ірландію, Ісландію, Норвегію, Швецію, Данію, Фінляндію, Австрію, Швейцарію, Італію, Іспанію, Грецію, Португалію, Мальту. Цей регіон при більш детальній класифікації поділяється на себто Західну, Північну й Південну Європу.

- **Центральна Європа** включає колишні європейські соціалістичні країни за межами колишнього СРСР: Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію, Сербію, Чорногорію, Хорватію, Словенію, Боснію, Македонію, Албанію. В детальній класифікації частина цього регіону виокремлюється як Південно-Східна Європа.

- **Східна Європа** складається з України, Росії, Білорусі, Молдови, Естонії, Латвії й Литви.

- **Південно-західна Азія** включає Туреччину, Кіпр, Іран, Ірак, Сирію, Ліван, Ізраїль, Саудівську Аравію, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Ємен, Катар, Оман, Бахрейн, Афганістан, Грузію, Вірменію, Азербайджан.

- **Центральна Азія** виокремилася на просторі колишніх азіатських республік СРСР: Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Туркменістану, Таджикистану.

- **Південну Азію** складають Індія, Пакистан, Непал, Бутан, Бангладеш, Шрі-Ланка, а також декілька дрібних острівних держав.

- **Далекий Схід** представляють Китай, Японія, КНДР, Республіка Корея, Монголія. До цього ж регіону належить Тайвань, який офіційно проголошено частиною КНР, але фактично є самостійною державою.

- **Південно-Східна Азія** складається з В'єтнаму, Лаосу, Камбоджі, Таїланду, М'янми, Малайзії, Сінгапуру, Індонезії, Філіппін, Брунею.

- **Австралія і Океанія** - це Австралія, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея й велика кількість дрібних острівних держав.

- **Північна Африка** об'єднує такі арабські держави: Єгипет, Судан, Лівію, Туніс, Алжир, Марокко, Західну Сахару, Мавританію. Зараз Судан територіально поділено на дві частини з виокремленням самостійного Південного Судану.

- **Західна Африка** має досить строкатий склад; найбільші країни цього регіону - Малі, Нігер, Чад, Центральноафриканська Республіка, Сенегал, Буркіна-Фасо, Гвінея, Гана, Кот-д'Івуар, Сьєрра-Леоне, Того, Нігерія, Камерун, Габон, Конго, Демократична Республіка Конго (Заір), Ангола.

- **Східна Африка:** Ефіопія, Джибуті, Еритрея, Сомалі, Кенія, Уганда, Танзанія, Руанда, Бурунді.

- **Південна Африка:** Замбія, Зімбабве, Мозамбік, Мадагаскар, Малаві, Південно-Африканська Республіка, Ботсвана, Намібія, Лесото.

- **Північна Америка:** США, Канада, Мексика. За іншою класифікацією Мексику відносять до регіону «Латинська Америка», з якою вона тісніше пов'язана за мовно - культурними й історичними ознаками.

- **Латинська Америка** поєднує країни, переважна більшість яких колись була в колоніальній залежності від Іспанії й Португалії. Склад регіону: Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай, Чилі, Перу, Болівія, Еквадор, Колумбія, Венесуела, Гайана, Суринам, Французька Гвіана. До цього регіону окремою підгрупою входить Карибський басейн і Центральна Америка, найбільші країни яких - Куба, Гаїті, Ямайка, Домініканська Республіка, Гватемала, Сальвадор, Нікарагуа, Гондурас, Панама.

Наведена схема є найпоширенішою, але не єдиною. Часто виокремлюють **Азіатсько-Тихоокеанський регіон** - величезний простір, що включає Східну й Південно-Східну Азію, Австралію й Океанію, східні регіони Росії й райони Північної й Південної Америки, що тяжіють до Тихого океану. Цей регіон визначається прискореним динамізмом економічного розвитку.

2) *Регіонально-інтеграційна класифікація країн світу*

Важливими процесами сучасності є глобалізація міжнародних економічних відносин і пов'язана з нею регіональна економічна інтеграція, що розпочалися з другої половини ХХ століття. На сьогодні існує п'ять рівнів або стадій регіональної інтеграції, які відрізняються глибиною і зрілістю регіональних інтеграційних процесів:

- **зона преференційної торгівлі;** на цьому рівні лібералізується торгівля деякими товарами та послугами між країнами-членами. Така форма інтеграції є найпоширенішою у світі, вона, зокрема, притаманна СНД;

- **зона вільної торгівлі** - знімаються тарифи в торгівлі між членами об'єднання на усі товари й послуги, а в торгівлі з третіми країнами кожен член об'єднання здійснює власну тарифну політику; прикладом може слугувати Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА);

- **митний союз** - члени об'єднання встановлюють єдиний тариф в торгівлі з третіми країнами. Приклад - Митний союз Росії, Білорусі й Казахстану;

- **спільний ринок** - лібералізується не тільки торгівля, але й рух факторів виробництва; приклад - МЕРКОСУР;

- **економічний і валютний союз** - здійснюється єдина політика у всіх сферах господарства й впроваджується спільна валюта; поки що єдиним прикладом є Європейський Союз.

Сьогодні вже нараховуються десятки регіональних інтеграційних об'єднань різних рівнів. Найважливіші з них такі.

Європа

- **Європейський Союз (ЄС):** Австрія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Італія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція - всього 27 держав.

- **Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ):** Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн.

- **Співдружність Незалежних Держав (СНД):** Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна (Грузія вийшла з організації у 2008 році).

- Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС): Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна, Сербія.

- Організація за демократію й економічний розвиток ГУАМ: Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова.

Азія та Азіатсько-Тихоокеанський регіон

- Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС): Австралія, Бруней, В'єтнам, Індонезія, Канада, Китай, Республіка Корея, Кірибаті, Малайзія, Мексика, Маршаллові Острови, Нова Зеландія, Папуа -Нова Гвінея, Перу, Росія, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Чилі, Японія.

- Асоціація держав Південно - Східної Азії (АСЕАН): Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд.

- «План Коломбо» зі спільного економічного і соціального розвитку в Азії й Тихому океані: Велика Британія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Ірак, Непал, М'янма, Мальдівська Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Таїланд, Сінгапур, Папуа - Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея.

- Рада арабської економічної єдності (РАЕЄ): Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Кувейт, Лівія, Мавританія, Об'єднані Арабські Емірати, Палестина, Сирія, Сомалі, Судан.

- Шанхайська організація співробітництва (ШОС): Росія, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, Китай.

Північна та Південна Америка

- Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА): США, Канада, Мексика.

- Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ): Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі, Еквадор.

- Південний спільний ринок (МЕРКОСУР): Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай.

Африка

- Економічне співробітництво держав Західної Африки (ЕКОВАС): Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Кабо-Верде, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея - Бісау, Ліберія, Малі, Мавританія, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра - Леоне, Того.

- Митний і економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК): Габон, Камерун, Конго, Центральноафриканська Республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея.

Щодо типологічної структури світової економіки, то вона виявляється як єдина система різних за рівнем соціально-економічного розвитку країн. В цій системі виділяються блоки споріднених, схожих за основними соціально-економічними параметрами країн, що формують специфічні *типи*. Типологічна структура не є раз і назавжди сформованою, вона знаходиться у постійній динаміці, оскільки темпи економічного, соціального, технологічного розвитку країн світу неоднакові; час від часу відбувається перехід країн з одного типового блоку до іншого. Проте протягом певного періоду, який може вимірюватися десятиліттями, типологічна структура світової економіки характеризується достатньою усталеністю, що дає можливість вивчити особливості розвитку окремих груп країн, виявити спільне, що сполучає країни

всередині типу, й таке, що відрізняє кожний тип від інших. З цією метою здійснюється **типологічна класифікація** країн світу.

Досконала класифікаційна схема країн світу має наукове, навчально - методичне й практичне значення. Аналізуючи економіку країни, економічну політику її уряду, соціально-економічні відносини всередині країни, необхідно, перш за все, виявити її економічний тип, місце у світовій економіці. Практичне значення визначення типу країни полягає, зокрема, у ставленні до тієї або іншої країни з боку міжнародних економічних інституцій. Так, найменш розвинуті країни користуються чималими пільгами у міжнародній торгівлі, отриманні кредиту, розв'язанні проблем державного боргу. З іншого боку, високорозвинуті країни є своєрідними «донорами» для менш розвинутих країн у деяких міжнародних організаціях (наприклад, у Міжнародній асоціації розвитку).

Нині відсутня єдина оптимальна класифікаційна схема країн світу. Проте, кожна схема виявляє певні типологічні особливості країни, тому слід знати найбільш популярні з них.

Розглянемо існуючі схеми типологічної класифікації країн світу на предмет виявлення відповідності їх сучасним реаліям.

Поділ країн світу за Класифікацією ООН

У структурних органах ООН за **основу** класифікації взято **критері соціально-економічних відносин**; крім того, допоміжним показником є загальний рівень економічного розвитку. За цією схемою визначаються такі типи країн:

- економічно розвинуті країни (іноді - індустріально розвинуті);
- країни, що розвиваються (з виокремленням нових індустріальних і найменш розвинутих країн);
- країни з транзитивною економікою;
- соціалістичні країни (або країни з командно-адміністративною економікою).

Ця схема існує досить довго. В минулі роки, коли існувала система соціалістичних держав, популярною (переважно в журналістських колах) була спрощена триблокова система: капіталістичні країни, соціалістичні країни й «третій світ», тобто країни, що розвиваються. Проте з часом вже втрачаються деякі риси, що характеризували означені типи.

По-перше, тут немає точних, виважених критеріїв, що відділяють розвинуті країни від країн, що розвиваються. Розподіл між ними ґрунтується переважно на врахуванні історичного (історично - економічного) чинника. До середини ХХ століття країни, що розвиваються, в своїй основній масі були колоніями, а розвинуті країни - метрополіями (звичайно, не всі). Традиційно до розвинутих країн відносять приблизно 25 держав (більшість західноєвропейських країн, США, Канаду, Японію, Австралію, Нову Зеландію, Ізраїль). Це так званий «золотий мільярд». Але, якщо абстрагуватися від історичного чинника, а враховувати тільки обсяги ВВП, то провести межу між цими групами буде нелегко. Так, наприклад, за цим показником (обчисленим за методикою ПКС) Індія входить у першу п'ятірку найрозвиненіших країн, а Бразилія - до першої десятки (в 2011 р. відповідно ВВП Індії - 4,5 трлн. дол., Бразилії - 2,3 трлн. дол., тоді як Канади - 1,4 трлн. дол., Австралії - 0,9 тис. дол.) Дещо уточнює класифікацію виокремлення з масиву країн, що розвиваються, двох груп: нових індустріальних країн і найменш розвинутих країн; але залишається ще велика кількість країн, яка відрізняється значною різноманітністю економічних потенціалів і економічних політик.

По-друге, поняття країн з транзитивною економікою стає вже анахронізмом. Перехід колишніх соціалістичних країн на ринкові методи господарювання завершився, в основному, наприкінці 90-х років минулого століття. Той факт, що більшість центральноєвропейських країн (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Словенія), також Естонія, Латвія й Литва прийняті до Європейського Союзу, означає, що офіційна спільнота визнала їх країнами з ринковою економікою. Але й у країнах Східної Європи економіка розвивається вже на ринкових засадах. За абсолютними показником ВВП Росія переважає кожного з нових членів ЄС, а Україна поступається тільки Польщі. Що ж до душевого показника, то Росія переважає Румунію й Болгарію, а Україна, Білорусь і Казахстан відстають від них не набагато (відповідні показники в 2011 році: Болгарія - 13,6 тис. дол., Румунія - 12,5 тис., Росія - 16,7 тис., Україна - 7,2 тис., Казахстан - 13,0 тис., Білорусь - 15,0 тис. дол.). Головне ж, що в країнах Східної Європи, Закавказзя й Центральної Азії практично завершена структурна перебудова економіки; державний сектор займає підпорядковане місце й не перевищує, як правило, 10% усього виробництва товарів та послуг. Таким чином, існування в науковій літературі та офіційних джерелах терміну «країни з перехідною економікою» є сьогодні вже необґрунтованим.

По -третє, з колишньої соціалістичної системи залишилося тільки дві країни (Куба й КНДР), в яких функціонує командно -адміністративна економіка з жорстким централізованим плануванням. Чи можна формувати типологічну груп з двох країн, до того ж, з невеликим економічним потенціалом? Що ж до Китаю, то, незважаючи на офіційно проголошену мету - побудову комунізму, - в цій країні активно відбуваються процеси переходу до ринку. Тому сьогодні Китай є єдиною країною з транзитивною економікою.

Поділ країн світу за Класифікацією Світового банку (кількісний критерій)

Щоб уникнути розмитості, невизначеності меж між різними типами, **Світовий банк** запропонував **кількісний критерій**, а саме, - душевий показник ВВП. За його схемою виокремлюються чотири типи країн:

- високорозвинуті країни (ВВП на душу населення понад 20 тис. дол.);
- країни вище середнього рівня розвитку (10-20 тис. дол.);
- країни нижче середнього рівня розвитку (5-10 тис. дол.);
- бідні країни (менше 5 тис. дол.).

В останній групі іноді виокремлюють найбідніші країни з душевим показником менше 1 тис. доларів. Слід зауважити, що параметри цієї схеми час від часу змінюються, оскільки середній показник валового світового продукту поступово зростає; в 2011 р. він дорівнював 11,5 тис. доларів. Підвищуються й душеві показники практично усіх країн, тому віднесення кожної країни до однієї з чотирьох груп необхідно постійно коригувати.

Ця класифікація позитивно відрізняється від класифікації ООН тим, що вона встановлює чіткі межі, які можна вимірювати, визначати тип держави. Але й вона не позбавлена певних хиб. Справ в тому, що в одну групу часто попадають країни, які дуже відрізняються одна від одної за структурою економіки, продуктивністю праці та за іншими параметрами. Так, наприклад, до вищої групи входять США (48 тис. дол. у 2008 р.), Велика Британія (37 тис. дол.), Італія (31 тис. дол.), а також Саудівська Аравія (21 тис. дол.), Катар (101 тис. дол.), а Об'єднані Арабські Емірати (40 тис. дол.). Зрозуміло,

що останні три країни мають такий високий показник тільки за рахунок експорту нафти, а їхня економічна структура в цілому дуже відстає від перших трьох країн.

З іншого боку, деякі країни з потужним економічним потенціалом і диверсифікованою галузевою структурою, такі як, Індія (2,9 тис. дол.) попадають в групу бідних країн разом в Ефіопією - 0,8 тис. дол., Ганою - 1,5 тис. дол., Єменом - 2,6 тис. дол., що можна розглядати як нонсенс.

Класифікація країн за схемою «цивілізаційних стадій економічного розвитку»

Основний недолік схеми Світового банку полягає в тому, що тут не враховується галузева структура, а також немає оцінки економічного

потенціалу в цілому. Якоюсь мірою цей недолік *долається* схемою «цивілізаційних стадій економічного розвитку», *за якою й* виокремлюють такі стадії: аграрна, індустріальна і постіндустріальна. Відповідно визначаються і типи країн. Тип країни залежить від того, який сектор в економіці є провідним - аграрний, промисловий або сфера послуг. Виробництво в кожному секторі вираховується у відсотках до ВВП, а також береться до уваги зайнятість працездатного населення у відповідному секторі. За такою схемою класифікації найбільш бідні країни потрапляють до аграрного типу. Так, наприклад, сільське господарство в структурі ВВП Ефіопії становить (2011 р.) 43%, Того - 47%, М'янми - 43%, Лаосу - 39%, Гвінеї-Біссау - 62%. Ще більш вражаючою є зайнятість в аграрній сфері найменш розвинутих країн. Так, у сільському господарстві Анголи, Ефіопії, Афганістану зайнято до 90% працездатного населення.

Індустріальна стадія (переважання продукції промисловості в структурі ВВП) була пануючою від кінця ХІХ століття до середини ХХ століття. Вона розглядається як більш високий ступінь у порівнянні з аграрною стадією. Але сьогодні, якщо керуватися тільки цифрами, на цій стадії знаходяться небагато країн. Це, наприклад, Алжир (63% від ВВП), Азербайджан (61%), Чилі (51%), Габон (57%), Кувейт (48%), Нігерія (34%), Катар (66%), Об'єднані Арабські Емірати (49%), Саудівська Аравія (60%), Китай (49%). Як бачимо, в цій групі містяться переважно країни, які будують свою індустрію майже виключно на експлуатації природних ресурсів. Виняток становить Китай; в ідеологічній доктрині соціалістичних країн (як колись і в СРСР) індустрії повинна належати провідна роль в економічному розвитку. Дещо підвищена частка промисловості притаманна групі так званих нових індустріальних країн (НІК), хоч вона й поступається сфері послуг. Крім Чилі, можна назвати Індонезію (48%), Південну Корею (39%), Таїланд (44%), Малайзію (42%).

У колишніх республіках СРСР частка промисловості також вище за середню в світі (світова частка складає 31%). Так, у Росії вона складає 37%, Білорусі - 42%, Казахстані - 38%, Україні - 31%. Але й тут вона поступається частці сфери послуг (наприклад, в Україні послуги становлять 59% від ВВП). Справа в тому, що внаслідок тривалої економічної кризи 90-х років минулого століття саме промисловість у цій групі країн зазнала найвідчутнішого спаду. Можна сподіватися, що з відновленням промислового потенціалу частка індустріального сектора тут буде зростати, й більшість країн СНД можна трактувати як такі, що знаходяться на індустріальній стадії розвитку.

Розвинуті країни належать до постіндустріального типу. В структурі їхніх ВВП переважає сфера послуг, причому іноді суттєво. Так, її питома вага у ВВП США становить 77%, Великої Британії - 75%, Канади - 70%, Франції - 79%. Однак, ці цифри також певною мірою вводять в оману. Вони затінюють величезний індустріальний потенціал високорозвинутих країн, особливо США.

Таким чином, жодна з типологічних класифікацій країн світ не позбавлена суттєвих вад. Виявляється, що один критерій сам по собі не може сформувати цілісну систему типологічної класифікації. До того ж, оскільки світова економіка знаходиться у безперервній динаміці, співвідношення між економічними показниками країн постійно змінюється. Тому, наприклад, Світовий банк час від часу переглядає градацію, що визначає чотири типи країн за душевим показником ВВП. Світовий внутрішній продукт поступово зростає; хоч і повільно, зростає також ВВП найменш розвинутих країн, у тому числі й на душу населення.

Тенденцією останніх десятиліть є зближення країн світу за основними економічними параметрами, в першу чергу, за абсолютним показником ВВП. Причиною є більш динамічний розвиток групи країн, що розвиваються. Такий характер динаміки розвитку розмиває межі, що існували між країнами розвинутими й такими, що розвиваються. Так, наприклад, Бразилія за абсолютним розміром ВВП (2 трлн. дол.) майже у вісім разів перевищує свою колишню метрополію Португалію (245 млрд. дол.). Залишається різниця за душевим показником, але й вона поступово скорочується. До того ж, Бразилія має набагато розвиненішу галузеву структуру економіки. Індія переважає за розміром ВВП Велику Британію, свою колишню метрополію. Таким чином, навряд чи можна розводити ці країни за принципово різними групами. Недостатньо високий душевий показник ВВП у нових індустріальних країнах компенсується перевагою інших параметрів. Крім того, в низці країн групи НІК душевий показник досить високий: в Республіці Кореї він дорівнює 32 тис. дол., Сінгапурі - 60 тис. дол., Тайвані - 38 тис. дол. Тобто ці країни можна віднести до групи розвинутих за усіма параметрами, але за традиційною класифікацією вони залишаються в групі країн, що розвиваються, хоч із назвою «нові індустріальні країни». До речі, вже сама така назва свідчить про перехід цих країн, так би мовити, у «вищу лігу».

Яким же в такому разі має бути підхід до типологічної класифікації країн світу? Очевидно, що єдиного критерію, який би узагальнив усі фактори економічного розвитку країни, не існує. Мова може йти або про еkleктичне поєднання традиційних схем, або про низку схем, які відповідають окремим цілям. Зарубіжні й вітчизняні фахівці, що осмислили проблему типологічної класифікації, точніше, «кризу» традиційних підходів до неї, пропонують свої схеми.

Класифікація країн світу згідно поєднанню параметрів

Аналізуючи й комбінуючи вищезгадані схеми типологічної класифікації, виділяють ***типологію на основі поєднання ключових параметрів економіки***: показники ВВП (абсолютний і душевий); рівень розвитку технології; галузева структура господарства; динаміка економічного розвитку. Виходячи з цього, виокремлюються такі групи й підгрупи країн:

1. **Високотехнологічні країни з усталеною економікою.** Ця група тотожна групі «розвинуті країни» в класичній схемі. До неї належать розвинуті країни Західної Європи, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль.

2. Країни з динамічним розвитком економіки.

- Нові індустріальні країни: Республіка Корея, Сінгапур, Таїланд, Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Бразилія, Аргентина, Чилі, Мексика, Індія.

- Країни за завершальному етапі технологічної перебудови економіки: країни Центральної Європи - Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія,

Болгарія, Хорватія, Словенія; країни Східної Європи - Україна, Росія, Білорусь, Естонія, Латвія, Литва, Казахстан; Китай.

- Нафтодобуваючі країни: Саудівська Аравія, Кувейт, ОАЕ, Катар, Іран, Ірак, Венесуела, Лівія, Азербайджан.

3. Середньотехнологічні країни з помірними темпами зростання економіки. Це більшість країн, що розвиваються, наприклад, Єгипет, Алжир, Туреччина, Пакистан, Перу, Уругвай, а також Сербія, Боснія, Македонія, Албанія, Грузія, Вірменія, Туркменістан, Молдова, Киргизстан.

4. Низькотехнологічні країни аграрної стадії розвитку. До цієї групи належать найбільш бідні країни світу, такі як Ефіопія, Сомалі, Уганда, КНДР та інші.

4. Основні моделі економічного розвитку країн світу.

Моделі економічного розвитку країн світу. *Модель економічного розвитку* - це тенденції розвитку економічних об'єктів (світової економіки, головних сфер світової економічної системи - розвинених країн, країн з перехідною економікою і країн, що розвиваються, національних економік, сфер господарства, інтеграційних об'єднань тощо), що призводять до певного економічного результату. *Особливості моделей економічного розвитку* (ступінь досягнення мети, комплекс заходів щодо її досягнення) визначаються конкретними умовами співвідношення й взаємодії економічних факторів. Модель економічного розвитку складається на основі теоретичних закономірностей функціонування економічних об'єктів у ринковій системі.

Однією із найпоширеніших моделей економічного розвитку є модель *"наздоганяючого розвитку"* ("наздоганяючої модернізації"). Ця модель базується на меркантилістській теорії (одержання прибутку за рахунок розвитку торгівлі на основі *імпортозаміщення*). Ціль подолання відставання країни за економічним рівнем здійснюється за допомогою розвитку внутрішнього ринку. Суть цієї моделі полягає в *протекціонізмі* галузей національної економіки (сприяє розвитку імпортозаміщуючих галузей), часто підкріпленому державною монополією зовнішньої торгівлі (захищає вітчизняні товари від конкуренції з іноземними) і *не конвертованістю* національної валюти (перешкоджає вивозу національного капіталу, концентруючи його у внутрішніх капіталовкладеннях). Ця модель сприяє створенню багатогалузевої економіки, однак протекціонізм в остаточному підсумку знижує *конкурентноздатність* товарів на світовому ринку, що стає гальмом для подальшого розвитку й викликає необхідність застосування іншої моделі розвитку - *експортноорієнтованої*. Суть її в орієнтації створюваних галузей переважно на зовнішній ринок. Ця модель передбачає високу конкурентноздатність товарів. Вона може сполучатися з активним залученням до експортного виробництва іноземного капіталу за допомогою створення сприятливого інвестиційного клімату (податкові пільги, політична й соціальна стабільність та ін.).

Залежно від конкретних умов різних країн ці моделі можуть застосовуватися як у чистому вигляді (Сінгапур, Гонконг), так і в модифікованому (Японія, Південна Корея). *Конкретні умови (історичні, географічні, соціально-культурні)* у різних країнах і регіонах обумовлюють особливі співвідношення і взаємодію економічних та інших факторів, також ступінь досягнення економічних цілей, а звідси й особливості розвитку *національних і регіональних моделей*.

Починаючи із 70-х рр. багато країн (США, західноєвропейські країни і ін.) у своєму розвитку використовують інноваційну модель.

Інноваційна модель розвитку - економічна модель підйому продуктивних сил країни, яка базується на використанні високих технологій, що сприяють створенню конкурентноздатної продукції для зовнішнього ринку.

Відповідно до існуючих даних у структурі інновацій сучасних розвинутих країн світу майже 60% складають такі інновації, що мають проривне значення, або відносяться до великих технологічних досягнень. Частка інновацій, зв'язаних тільки з удосконаленням традиційних технологічних процесів, у таких країнах має тенденцію до зменшення й у найбільш розвинених країнах вона не перевищує 10-12%.

Іншою важливою рисою інноваційно-орієнтованої економіки є стабільні зростання частки наукомісткого сектора виробництва, зокрема в доданій вартості. В обробній промисловості розвинутих країн він складає в середньому 35-40% у доданій вартості й у зайнятості. Приблизно таке ж значення має показник частки високотехнологічної продукції в загальному випуску продукції.

Активне впровадження інновацій в економіці супроводжується зниженням матеріалоємності й енергоємності виробництва, зростанням продуктивності праці і відповідно підвищенням конкурентноздатності країни. (Наприклад, протягом останніх 40 років ВВП п'ятнадцяти країн, що раніш входили в ЄС, збільшився більш ніж у 5 разів, у той час як зайнятість у цих країнах виросла лише на 20%, а робочий час навіть скоротився на 18-25%).

Результатом розширення кластерів високотехнологічних виробництв, що характерні для інноваційно активних країн, зробив значне структурне зрушення у світовому експорті на користь продукції високо- і середньотехнологічних галузей.

Інноваційна модель економіки має складний характер. Вона складається з багатьох елементів, що знаходяться в динамічному взаємозв'язку. Головними елементами інноваційної моделі є:

- система продукування наукових знань і інновацій;
- система утворення і підвищення кваліфікації;
- система комерціалізації наукових знань і інновацій;
- система використання інновацій;
- система керування і регулювання інноваційного розвитку економіки.

Кожна з наведених систем грає свою роль у функціонуванні інноваційної моделі і відсутність хоча б однієї з них, унеможливує досягнення позитивних результатів. Для інноваційної моделі характерна переорієнтація прямого державного втручання в економічні процеси на більш ефективні методи опосередкованого впливу:

створення умов для зростання ринкового попиту на інновації;
сприяння розвитку конкурентного середовища;
надання пріоритетної підтримки розвитку науки й утворення;
забезпечення захисту інтелектуальної власності;
забезпечення підвищення якості робочої сили і випереджальної динаміки росту її вартості.

В цілому інноваційно-орієнтована економіка може бути визначена низкою специфічних особливостей, до найважливіших із яких відносяться:

- чітко визначену спрямованість відтворювального процесу на досягнення високої технологічної конкурентноздатності країни за рахунок наукових знань, технологій і інформації;

- наявність соціально-економічної інфраструктури, що відповідає задачам зростання технологічної конкурентноздатності до рівня найбільш розвинутих країн світу;
- наявність технологічного і виробничого потенціалу - матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентної високотехнологічної продукції.

Вибір моделей економічного розвитку визначають: рівень економічного розвитку країни, економічні ресурси, національні особливості, характер економіки, місце в регіоні й світі, організаційна й галузева структури господарства, роль економічних агентів, система державного регулювання економіки, відкритість економіки й ступінь залучення до світогосподарських зв'язків, використання іноземного капіталу.

Відповідно до часових етапів розвитку національних економік, країни можуть переходити від використання однієї моделі до іншої. Зокрема Японія, Республіка Корея, які у свій час успішно використали модель "наздогоняючого розвитку", зараз не менш успішно використовують інноваційну модель розвитку своєї економіки. Практично всі високо розвинені країни світу у наш час використовують модель ін-новаційно-орієнтованого розвитку своєї економіки

Також виділяють поняття країнової моделі. Країнова (регіональна, субрегіональна) модель економічного розвитку – це сукупність елементів, що формують цілісність національного господарства та механізм, який забезпечує тісний зв'язок та взаємодію цих елементів. За своїм характером вони є природними, технологічними, економічними, соціальними, соціокультурними, історичними.

Критерії, за якими оцінюють зміст моделі, є достатньо відомими: співвідношення форм влади; рівень розвитку суспільства та форми організації ринкового середовища у цілому та окремих його сфер; межі та методи державного впливу на економіку; мета та засоби економічної політики, що реалізується; джерела та масштаби фінансування економіки, рівень її інноваційності; ступінь відкритості економіки; динаміка, структура та управління зовнішньоекономічними зв'язками тощо. До цього нерідко додаються ще й макроекономічні показники, про які вже йшла мова раніше.

У сучасному світі можна виділити декілька країнових моделей економік:

1. Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна. Характерна для англосаксонських країн (США, Велика Британія, Ірландія, Нова Зеландія). Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.

Недоліки: неоднорідність суспільства, значна диференціація доходів громадян.

Переваги: висока динаміка розвитку, гнучкість господарства щодо пристосовування до нових економічних умов.

2. Соціальне ринкове господарство (соціально орієтована економіка). Притаманна для країн-членів ЄС, Канади та Ізраїлю. Інколи її називають соціал-демократичною (соціал-ліберальною) моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектору через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, регулювання трудових відносин здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні. Нерідко соціальні складові переважають у функціонуванні господарського комплексу (шведська модель), що може у довготерміновій перспективі призвести до зниження ділової активності та впливу інвестицій. До недоліків слід віднести також високий рівень безробіття, дефіцит державного бюджету, низьку ефективність державного

підприємства. У сучасному Європейському Союзі відбувається процес конвергенції (зближення) соціальних моделей, коли найменш розвинуті країни намагаються підтягнути свої показники до середнього рівня по ЄС, а найбільш успішні – зменшити витрати на деякі соціальні потреби, які ще десять років тому визнавалися як основні.

3. **“Азіатсько-Тихоокеанська модель” (Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур)** полягає у рідкісній гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній орієнтації економіки та орієнтацією фірм на довготермінову перспективу. Крім цього азіатсько-тихоокеанській моделі притаманні дух колективізму та патерналізму на виробництві, посилений вплив на суспільне відтворення людського фактору, наявність високоінтегрованих форм швидкого економічного зростання (кейрецу, чеболей), в яких держава намагається всіляко підтримати вітчизняні компанії. До середини 90-х років ХХ ст. успіхи країн цього регіону називали “азіатським дивом”. Однак економічна криза кінця 90-х років суттєво вплинула на прогнози подальшого економічного зростання.

До недоліків слід віднести прояви злиття інтересів держави та приватних корпорацій, що веде до виникнення природних монополій, закритість внутрішнього ринку, обмеженість соціальних гарантій, доволі велику тривалість робочого тижня.

4. **Соціалістична модель** представлена невеликою чисельністю країн, про які вже йшла мова (Куба, В’єтнам, Північна Корея). Планова економіка, що панувала в них, призвела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки. Умовно до цієї категорії можна віднести Китай, хоча зміна форм власності (точніше їх розмаїття) говорять про те, що в цій країні сформувалася досить оригінальна, відмінна від інших моделей соціально-економічного зростання.